

การมีส่วนร่วมจัดการศึกษา : ภูมิปัญญาสู่สถานศึกษา

กิตติธัช คงชะวัน¹

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีเจตนารมณ์มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เช่นในมาตราที่ 9 (6) กล่าวถึงกระบวนการจัดการศึกษา โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น และในมาตราที่ 27 กล่าวว่าให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อการเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

นอกจากนี้ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544 ก็มุ่งเน้นให้สถานศึกษาสามารถจัดทำหลักสูตรขึ้นมาใช้เอง โดยมีเจตนาให้สถานศึกษาจัดการเรียนรู้ให้ตรงกับความต้องการและสภาพของชุมชนโดยแท้จริง ความรู้และภูมิปัญญาในชุมชนจึงเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการศึกษาในยุคปัจจุบัน ซึ่งจำเป็นต้องเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ในระบบ (Formal Education) แต่การเข้าสู่ระบบการศึกษาแบบนี้ต้องอาศัยการมีส่วนร่วม (Participation) ในหลายลักษณะบทความนี้จะกล่าวถึงการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาในภาพกว้าง และเน้นว่าหากสถานศึกษาต้องการนำภูมิปัญญามาใช้จะต้องคำนึงถึงอะไรบ้าง โดยขอยกผลงานวิจัยบางเรื่องมาเป็นตัวอย่าง

ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมคือการผนึกกำลังกับรัฐในการจัดกระบวนการศึกษาอย่างใหม่ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ นอกจากการเรียนในห้องเรียนแล้ว การเรียนรู้จากประสบการณ์และแหล่งเรียนรู้อันหลากหลาย นอกห้องเรียนก็มีความสำคัญ ทั้งนี้หน่วยงานด้านการศึกษาและครู จะต้องเปิดใจกว้างแก่การมีส่วนร่วมระดับต่างๆ ตั้งแต่ตัวผู้เรียน ผู้เกี่ยวข้องภายในสถานศึกษา และผู้เกี่ยวข้องภายนอกสถานศึกษา ซึ่งก็คือชุมชน พ่อแม่ผู้ปกครอง สถาบันทางสังคมอื่นๆ ให้มีบทบาทดังนี้

การมีส่วนร่วมในฐานะเป็นแหล่งเรียนรู้
การศึกษาตามตำราเรียนแบบเก่า นอกจากจะทำให้ผู้เรียนขาดการมีส่วนร่วมทางสติปัญญาและอารมณ์ เพราะเนื้อหาวิชาการที่ตายตัวแล้วยังไม่ทำให้ผู้เรียนตื่นตัวหรือรู้สึกสนุก เพราะเนื้อหาการเรียนที่ไม่ตอบสนองความแตกต่างหลากหลายของผู้เรียน ทั้งยังไม่เชื่อมโยงกับความเป็นจริงในชีวิตและชุมชน ถือเป็นการตัดขาดจากกระบวนการถ่ายทอดวิถีชีวิต ค่านิยม วัฒนธรรม และการเรียนรู้ของคนต่างรุ่นภายในกลุ่มสังคมต่างๆ กล่าวได้ว่าเป็นการศึกษา “พรากเด็กไปจากชุมชน”

การเปิดโอกาสให้สังคม และชุมชนมีส่วนร่วมเป็นแหล่งเรียนรู้อันหลากหลายแก่ผู้เรียน จึงเป็นไปได้ตั้งแต่การให้ผู้เรียนออกไปศึกษาหาความรู้โดยตรงจากชุมชน ไปเก็บข้อมูล วิจัย สัมภาษณ์

¹ อาจารย์ ประจำภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

เรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน แบบแผนการผลิต เทคโนโลยีท้องถิ่น วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ฯลฯ จากคนเฒ่าคนแก่ ผู้นำชุมชน พ่อค้าแม่ค้า พระสงฆ์ เป็นต้น หรือแม้แต่ให้ผู้เรียนไปศึกษาหรือฝึกงานในสถานประกอบการในชุมชนนั้นๆ อันจะเป็นวิชาชีวิตที่เพิ่มทักษะความสามารถในการคิดอย่างรอบด้านและเชื่อมโยงให้แก่ผู้เรียน

ประเด็นสำคัญของการมีส่วนร่วมนี้คือ ความเข้าใจอย่างใหม่ที่จะมองให้เห็นถึงศักยภาพและความรู้ที่ชุมชนมีอยู่ว่าเป็นความรู้ที่มีได้ด้อยค่าไปกว่าความรู้ตามตำราจากโลกตะวันตก เพียงแต่ความรู้แบบที่ชาวบ้านหรือชุมชนมีอยู่นั้นเป็นความรู้จากพื้นฐานการปฏิบัติจริงมากกว่าการวิเคราะห์

การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษาคือการที่ชุมชนมีตัวแทน ได้แก่ พ่อแม่ ผู้ปกครองหรือองค์กรต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการการศึกษาของโรงเรียน เพื่อดำเนินงานต่างๆ เช่น การวางแผนนโยบาย ธรรมเนียมโรงเรียน การจัดสิ่งแวดล้อมในการเรียนการสอน การบริหารหรือจัดหางบประมาณ การตรวจสอบ ติดตามผลการทำงาน ตลอดจนการประเมินคุณภาพการศึกษา

ทั้งนี้ สถานศึกษาจะต้องมีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการมองเห็นว่า การกระจายอำนาจจัดการศึกษาเช่นนี้เป็นการลดภาระของสถานศึกษาและเป็น

ประโยชน์แก่ทุกฝ่ายคือ โรงเรียนได้รับทรัพยากรเพิ่มขึ้น ได้พัฒนาประสิทธิภาพการเรียนการสอน สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ผู้เรียนคือลูกหลานของชุมชนก็มีความสุขกับการเรียนรู้ ชุมชนได้ร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ผ่านการศึกษา กล่าวได้ว่าเป็นการพึ่งพาอาศัยกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ และควรมีจิตสำนึกร่วมกัน

การมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน และ**การทำกิจกรรม** โดยอาจมีพ่อแม่ ผู้ปกครอง หรือผู้รู้ในชุมชน ที่มีความรู้ความสามารถด้านใดด้านหนึ่งมารับหน้าที่เป็นครู หรือเป็นวิทยากรเพื่อเสริมความรอบรู้ให้แก่ผู้เรียน ซึ่งขณะนี้หลายโรงเรียนได้ดำเนินการเชิญพ่อแม่ปราชญ์ชาวบ้านและผู้รู้ในท้องถิ่นเข้ามาสอนถึงโรงเรียน หรือพาผู้เรียนออกไปเรียนรู้โดยตรง นอกจากนี้ ยังพบว่าครูชาวบ้านหรือชุมชนมีศักยภาพที่จะช่วยโรงเรียนจัดการหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งเป็นจุดอ่อนของสถานศึกษาจำนวนมาก รวมถึงการเข้าร่วมดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่งานโรงเรียน นิทรรศการ การบำเพ็ญประโยชน์ ตลอดจนโครงการรณรงค์อันหลากหลาย

อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วม (Participation) มีความหมายที่แตกต่างอย่างมากกับความร่วมมือ (Cooperation) กล่าวคือ

ความร่วมมือ (Cooperation)	การมีส่วนร่วม (Participation)
<p>ความร่วมมือคือ การที่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นเจ้าของหรือเจ้าภาพงานหรือกิจกรรมนั้นๆ แล้วขอให้อีกฝ่ายหนึ่งเข้าร่วม เช่น ให้ความร่วมมือด้านทรัพย์สิน สิ่งของเวลาทำกิจกรรม ฯลฯ ลักษณะเกิดขึ้นเป็นครั้งๆ ไปไม่มุ่งความต่อเนื่องและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เข้าร่วม แต่มุ่งจะให้กิจกรรมหรืองานนั้นเสร็จตามความต้องการของฝ่ายที่กำหนดงาน เช่น โรงเรียนต้องการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ดีให้เป็น โรงเรียน ISO14001 ผู้บริหารก็เชิญผู้ปกครองประชุมเพื่อขอความร่วมมือโดยแจ้งให้ทราบว่า ส่วนของผู้ปกครองจะทำอะไรได้บ้างเพื่อไปสู่ผลลัพธ์ดังกล่าว ความสัมพันธ์แบบนี้ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมหากแต่เป็นเพียงความร่วมมือเท่านั้น</p>	<p>การมีส่วนร่วมคือ การที่องค์ประกอบต่างๆ ทั้งครู ผู้เรียน ผู้บริหารการศึกษา ผู้นำชุมชน หรือสมาชิกร่วมกันดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยในการดำเนินการนั้นมีลักษณะเป็นกระบวนการ (Process) มีขั้นตอนที่มุ่งหมายจะให้เกิดการเรียนรู้ (Learning) อย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความยั่งยืนในความสัมพันธ์ของภาคีทุกฝ่ายที่เข้าร่วม ซึ่งมีความหลากหลายตามความเกี่ยวข้องของกิจกรรมที่จะทำ</p>

กระบวนการเกิดการมีส่วนร่วมเป็นไปได้โดย

- แสวงหากลไก ระบบ หรือเวที ที่จะทำให้เกิดทัศนคติที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม หรือทำให้ชุมชนและผู้อยากมีส่วนร่วมได้มีช่องทางที่จะปรึกษาหารือกัน เพื่อหยิบยกประเด็นหรือกิจกรรมขึ้นมาทำงานร่วมกัน

- เมื่อผ่านการปรึกษาหารือแล้ว ขยายไปสู่การร่วมคิด วิเคราะห์ กำหนดแนวทางแก้ปัญหาหรือวางแผนการทำงาน การระดมทรัพยากรและความร่วมมือให้กว้างขวาง

- จัดให้มีการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน อาทิ การติดตามประเมินผลเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมต่อไป

- ขยายความคิด กิจกรรม การมีส่วนร่วมไปสู่ภาคีต่างๆ ให้กว้างขวางและผลักดันให้เกิดความสัมพันธ์แนวราบที่เสมอภาคในหมู่ภาคีที่แตกต่างหลากหลาย

- สำรวจหารูปแบบและระบบความร่วมมือที่สัมพันธ์กับชุมชนภายนอกอื่นๆ สร้างขึ้นเป็นเครือข่ายพัฒนาการศึกษา เพื่อความเข้มแข็งและพัฒนาของบุคคล สถานศึกษา และชุมชน

ปัจจัยการมีส่วนร่วม

“ไผ่ลำเดียวไม่เป็นแพ ข้าวเมล็ดเดียวไม่เป็นเหล่า” นี้เป็นสุภาษิตของชาวปกาเกอญอ ซึ่งหมายถึง การมีส่วนร่วมหรือการรวมพลังซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดของการทำงานหรือการแก้ปัญหา หากการมีส่วนร่วมนั้นทำให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพก็คือ รากฐานของชุมชนเข้มแข็งหรือสังคมเข้มแข็ง (Civil Society) ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาและเป็นทิศทางสำคัญของโลกอนาคตด้วย

การมีส่วนร่วมที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อสังคมทั้งมวลกับรัฐ หรือชุมชนกับสถานศึกษา มี

ความสัมพันธ์แนวราบผืนกกำลังร่วมกัน มิใช่การสั่งการ บังคับ หรือกำหนดให้ฝ่ายหนึ่งทำตามอีกฝ่ายหนึ่ง ในแง่นี้การบริหารงานด้านการศึกษาของรัฐจะต้องปรับโครงสร้าง องค์กร บทบาท และกระบวนการต่างๆ เพื่อลดขนาดและอำนาจของหน่วยงานกลางลง หากแต่เพิ่มประสิทธิภาพในด้านการกำกับ ดูแล และประกันคุณภาพการศึกษาให้แก่ประชาชนโดยให้สถานศึกษามีอำนาจการตัดสินใจในระดับปฏิบัติให้มากที่สุด ก็จะทำให้สถานศึกษาสามารถสร้างสรรค์การเรียนการสอนให้สอดคล้องกับ ผู้เรียนและสภาพจำเพาะของชุมชนได้อย่างคล่องตัว

ความสัมพันธ์ในแนวราบ ยังประกอบไปด้วยทัศนคติต่อผู้เกี่ยวข้องในความสัมพันธ์นั้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นครูกับนักเรียน ผู้บริหารสถานศึกษากับครู ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ต่อผู้อื่น และต่อชุมชนที่พึงเป็นไปในทางเสมอภาค หรือใช้อำนาจน้อยที่สุด แต่ใช้ความเห็นร่วมกันและมีความเข้าใจร่วมกันให้มากที่สุด

ปัจจัยการมีส่วนร่วมในเชิงโครงสร้างอีกประการหนึ่งคือ “การกระจายอำนาจ” รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2540 นอกจากบทบัญญัติด้านการกระจายอำนาจการเมืองการปกครองสู่ท้องถิ่นแล้วยังเปิดโอกาสแก่การรวมกลุ่มสร้างพลังจัดการปัญหาในหมู่ประชาชนเอง ไม่ว่าจะเป็นการพิทักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนจนการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา เนื่องจากปัญหามากมายทั้งในทางเศรษฐกิจการเมือง และสังคม ทำให้ประชาชนอยากมีสิทธิและมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองและบ้านเมือง ดังนั้นการกระจายอำนาจการศึกษาออกไปสู่มือประชาชน จึงเป็นการระดมสรรพกำลังของคนในชาติมาใช้ประโยชน์ ซึ่งเป็นไปได้ตั้งแต่การออกกฎระเบียบราชการที่ให้อำนาจสั่งการแบบ

รวมศูนย์ การกระจายงบประมาณการศึกษาให้ทั่วถึง รวมทั้งการส่งเสริมการลงทุนทางการศึกษาของภาคเอกชน การใช้มาตรการจูงใจให้สังคมส่วนต่างๆ เพิ่มค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา เป็นต้น

ผลการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนระดับประถมศึกษาในเขตการศึกษา 9 ของรองศาสตราจารย์เพ็ญณี แรเอท และผู้ช่วยศาสตราจารย์ธนมวรรณ ประเสริฐเจริญสุข สรุปปัจจัยที่ส่งเสริมสภาพการนำภูมิปัญญามาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ดังนี้

1. การสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนและชุมชนประกอบด้วย การมีผู้นำชุมชนร่วมเป็นกรรมการสถานศึกษา และเมื่อโรงเรียนมีโครงการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจนำประเด็นดังกล่าวเข้าปรึกษาหารือเพื่อให้กรรมการสถานศึกษาร่วมตัดสินใจ จะพบว่ากรรมการสถานศึกษาที่เป็นผู้นำชุมชน จะให้ความร่วมมือประสานงานและให้ความช่วยเหลือในการจัดกิจกรรมเป็นอย่างดี ดังตัวอย่างจากโรงเรียนที่มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งประกอบด้วยโรงเรียนขนาดกลาง และขนาดเล็กในจังหวัดอุดรธานี ได้แก่ โรงเรียนบ้านอุบมุง โรงเรียนอนุบาลหนองวัวซอ โรงเรียนหนองจานบ้านเชียง (ประชาเชียงซิด) โรงเรียนบ้านพังงู จังหวัดหนองบัวลำภู ได้แก่ โรงเรียนบ้านหนองบัวน้อย โรงเรียนบ้านห้วยนาหว้า โรงเรียนบ้านโนนงาม (อำเภอศรีบุญเรือง) และโรงเรียนบ้านโนนใหม่โนนศิลา จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ โรงเรียนบ้านโนนม่วง โรงเรียนหนองกุงวิทยาการ โรงเรียนบ้านคำปาก่อ โรงเรียนบ้านโคกกลาง โรงเรียนบ้านโนนหัวช้าง

แม้ว่าความเข้มแข็งของการมีส่วนร่วมในโรงเรียน และชุมชนเหล่านี้จะแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่โดยภาพรวมแล้วผู้ปกครองจะให้ความร่วมมือ

เป็นอย่างดี โดยจะเห็นจากคำบอกเล่าของครู ภูมิปัญญาที่พูดในทำนองเดียวกันว่า “รู้สึกภาคภูมิใจ ที่ได้ช่วยเหลือโรงเรียน (บ้านอุบมุง).....ภูมิใจ ดีใจ ที่มีส่วนร่วมและมีบทบาทในการสอนนักเรียนรักษา และสืบทอดวัฒนธรรมที่ดี.....ภูมิใจที่ได้มีส่วน เผยแพร่สิ่งดี ๆ ให้โลกรู้และอนุรักษ์สืบสานสิ่งดี ๆ ให้ ลูกหลานสืบทอดต่อไป (บ้านเชียง)..... ภาคภูมิใจที่ได้มีโอกาสสอนประเพณีและอาชีพเสริม แก่เด็กหรืออย่างน้อยพัฒนาทัศนคติของนักเรียน ต่ออาชีพ (บ้านพังงู).....ภูมิใจที่ได้ให้เด็กมีความรู้ เรื่องการจักสานนอกเหนือจากด้านวิชาการเรียนอยู่ แล้ว (บ้านหมากหญ้า).....รู้สึกดีต่อการสืบสาน การใช้สมุนไพรเพราะคนเราต้องตายทุกคน หากได้ สั่งสอน นำความรู้ที่มีให้แก่เด็กนักเรียนที่เป็น อนาคตของหมู่บ้านจะได้นำมาปฏิบัติสืบสานกันต่อไป (บ้านโนนใหม่โนนศิลา)”

2. การได้รับการสนับสนุนจากองค์กร ภายนอก การศึกษาวิจัยพบว่าโรงเรียนในอำเภอ นากลาง จังหวัดหนองบัวลำภูที่ได้ผ่านการอบรม จากองค์กร PLAN มีความร่วมมือระหว่างโรงเรียน และชุมชนอย่างใกล้ชิด ได้แก่ โรงเรียนบ้านโนนงาม บ้านโนนม่วง และโรงเรียนบ้านโนนใหม่โนนศิลา ซึ่ง ลักษณะของความร่วมมือในการจัดกิจกรรมการสอน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากร และการดำรงชีวิตเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรและการดำรง ชีวิตเชิงอนุรักษ์ การได้รับการสร้างจิตสำนึกการ ร่วมกิจกรรมขององค์กร PLAN ทำให้ครูและชุมชน ในท้องถิ่นเกิดความผูกพันกันและเกิดความรักใน ท้องถิ่น

3. ความสนับสนุนจากผู้บริหารและความ ตื่นตัวของครูผู้สอนที่ได้รับการอบรมและรับการ ศึกษาต่อโรงเรียนที่ผู้บริหารมีนโยบายชัดเจน ที่จะ ร่วมมือกับชุมชนในการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการ เรียนการสอนจะเป็นแรงสนับสนุนสำคัญที่

บุคลากรจะตื่นตัวร่วมมือ ขณะเดียวกันในการ ประสานงานกับชุมชน ถ้าผู้บริหารเป็นผู้นำการ เปลี่ยนแปลง เริ่มพัฒนาด้านการเรียนการสอนโดย นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในชั้นเรียนของตนเอง จะ นำไปสู่การพึ่งพาระหว่างโรงเรียนและชุมชนในด้ว การจัดการแหล่งเรียนรู้ให้กับนักเรียน

4. ความรู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการให้ความรู้ และถ่ายทอดแนวคิดแก่บุตรหลานพบว่าครู ภูมิปัญญาส่วนหนึ่งที่เข้ามาช่วยถ่ายทอดวิชาความรู้ ให้กับนักเรียนคือผู้ปกครองหรือตายายของเด็ก นักเรียนหรือเป็นญาติผู้ใหญ่ของผู้สอน

ในกรณีที่ผู้สอนเป็นคนในหมู่บ้านบุคคล เหล่านี้จะเข้ามาร่วมกิจกรรมของโรงเรียนด้วยความ เต็มใจยิ่ง ส่วนอุปสรรคต่อการนำภูมิปัญญามาใช้ใน การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นพบว่าปัญหาที่เป็น อุปสรรคในด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน และ ชุมชนนั้นไม่ใคร่ชัดเจนนักเพราะหากโรงเรียนเข้าหา ชุมชนและเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ไม่ ว่าจะเป็นด้านการเป็นกรรมการสถานศึกษา การเป็น วิทยากรร่วมวางแผนงาน การร่วมบริจาควัสดุอุปกรณ์ การใช้สถานที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ ชุมชนจะเข้ามา ร่วมมืออย่างเต็มใจ แต่ปัญหาที่ทำให้ความสัมพันธ์ ระหว่างโรงเรียนและชุมชนไม่ใกล้ชิดกันคือบุคลากร ในโรงเรียนส่วนใหญ่มาจากภายนอกโรงเรียนและ ชุมชนจึงไม่มีกิจกรรมมากนัก

ส่วนอุปสรรคที่ทำให้การนำภูมิปัญญาพื้นบ้าน มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนไม่ชัดเจนและต่อเนื่อง เป็นเพราะพื้นฐานความรู้ของบุคลากรแตกต่างกันและ ขาดการนิเทศติดตามที่ต่อเนื่อง เช่น โรงเรียนบ้าน อุบมุง ซึ่งมีการร่วมมือกับชุมชน และกลุ่มแม่บ้านใน การนำอาชีพมาใช้ในการสอนการทอผ้าพื้นเมือง แต่ครูยัง แสดงความคิดเห็นว่า “ที่ทำให้ยังไม่รู้ว่าถูกต้องกับ การนำภูมิปัญญาสำหรับท้องถิ่นมาใช้หรือไม่ อยาก ให้ผู้เชี่ยวชาญให้คำชี้แนะ.....” สำหรับโรงเรียนที่

เพิ่งเริ่มดำเนินการและเริ่มสนใจที่จะนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการเรียนการสอน เช่น โรงเรียนบ้านดงเย็น จังหวัดอุดรธานี กล่าวว่า..... “อยากให้ผู้วิจัยให้ความรู้ความเข้าใจและช่วยเป็นพี่เลี้ยงในการทำด้วย” โรงเรียนบ้านหินลาดวังตอ จังหวัดขอนแก่น กล่าวว่า อุปสรรคที่ไม่มีการดำเนินการอย่างชัดเจนคือผู้สอนขาดความรู้ ความเข้าใจที่จะนำภูมิปัญญามาใช้ในการเรียนการสอนและพัฒนาหลักสูตร สำหรับโรงเรียนที่ยังไม่ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนและการพัฒนาหลักสูตร เช่น โรงเรียนบ้านดงเย็น จังหวัดอุดรธานีนั้น บุคลากรมีความตระหนักถึงอาชีพหลักของประชาชนในท้องถิ่นของตน และมองเห็นแนวทางในการนำไปใช้จัดการเรียนการสอนในกลุ่มวิชาการงานพื้นฐานอาชีพในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 ซึ่งงานวิจัยนี้ก็ได้อัดประชุมขยายผล และให้ความรู้โดยการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการในการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการเรียนการสอนและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ผู้เขียนร่วมกับคณะอาจารย์ของมหาวิทยาลัยทักษิณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา เขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดสงขลา ผลการวิจัยในส่วนของการประชุมกลุ่มย่อยกับครูภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา พบว่า **ข้อจำกัดในการผลักดันภูมิปัญญาสู่สถานศึกษา** มีประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

1. ไม่ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน ทำให้การจัดการหลักสูตรท้องถิ่นหรือหลักสูตรสถานศึกษาทำได้ยากขึ้น
2. หลักสูตรสถานศึกษาเป็นหลักสูตรที่ยังไม่มีความชัดเจน นอกจากนี้ระบบการศึกษาในปัจจุบันยังยึดติดกับรูปแบบเดิมที่ปฏิบัติกันมา หรือเลียนแบบจากที่อื่น ทำให้ครูขาดความเชื่อมั่นใน

ความคิดของตนเอง จึงเป็นอุปสรรคต่อการจัดทำหลักสูตร

3. หลักสูตรท้องถิ่นหรือหลักสูตรสถานศึกษาควรได้มาจากความตั้งใจ และสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง
4. เมื่อได้หลักสูตรท้องถิ่นมาแล้วควรทดลองใช้และปรับแก้ให้เหมาะสม
5. ชาวบ้านโดยทั่วไปยังไม่เข้าใจว่าหลักสูตรท้องถิ่นหรือหลักสูตรสถานศึกษาคืออะไร และมีความสำคัญอย่างไร
6. การเปลี่ยนแปลงผู้บริหารโดยไม่มีการรับช่วงภาระงานต่อ หรือการที่ผู้บริหารแต่ละชุดมีนโยบายต่างกันมีผลต่อหลักสูตรโดยตรง
7. หลักสูตรสถานศึกษาควรมีความสอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น นอกจากนี้ควรสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางและเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ
8. เมื่อผู้นำท้องถิ่นมีความเข้าใจชุมชนอย่างแท้จริงก็จะสามารถเข้าใจปัญหาที่แท้จริงได้ เพราะผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในชุมชน
9. ผู้ที่คิดนโยบายและผู้ปฏิบัติงานควรเป็นบุคคลกลุ่มเดียวกัน
10. หลักสูตรสถานศึกษาที่จัดทำขึ้นควรใช้เฉพาะในท้องถิ่นที่โรงเรียนตั้งอยู่
11. หลักสูตรสถานศึกษาจะสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับความเข้าใจของชุมชน ผู้บริหาร และครูในสถานศึกษา
12. แนวคิดต่อหลักสูตรสถานศึกษาเป็นไปอย่างหลากหลาย บางกลุ่มเชื่อว่าหลักสูตรสถานศึกษาสามารถแก้ปัญหาท้องถิ่นที่มีความหลากหลายได้ แต่บางกลุ่มกลับไม่เห็นว่าเป็นเช่นนั้น จึงเป็นอุปสรรคต่อการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา
13. โครงสร้างทางการศึกษาที่เลียนแบบตะวันตกส่งผลต่อกระบวนการความคิดของผู้เรียนและ

ชาวบ้านโดยทั่วไป โดยเฉพาะเรื่องความนิยมให้ลูกหลานรับราชการ จนทำให้ไม่เห็นความสำคัญของท้องถิ่นที่เขาอาศัยอยู่

14. ทูทางสังคมเป็นอีกปัจจัยหนึ่งในการขับเคลื่อนหลักสูตรสถานศึกษา

15. การแก้ไขปัญหาต่างๆ ของประเทศ ควรเริ่มที่คน ไม่ว่าจะเป็ด้านการศึกษาและความซื่อสัตย์

16. ระบบการศึกษาระดับอุดมศึกษาควรเป็นระบบเปิด และควรมีหลักสูตรที่ผลิตบัณฑิตเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนที่เขาอาศัยอยู่

17. ในสังคมไทยมีครู 2 แบบ และโรงเรียน 2 แบบ ที่ยังไม่สามารถนำภูมิปัญญาเข้ามาสู่โรงเรียนได้ ครู 2 แบบ คือ ครูที่มุ่งวิชาการ กับครูที่มุ่งศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

ส่วนโรงเรียน 2 แบบ คือ โรงเรียนที่พยายามนำภูมิปัญญาไปใช้ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จกับโรงเรียนที่ต้องการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ไม่สามารถปฏิบัติได้

18. ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่สามารถบรรจุอยู่ในหลักสูตรได้ อาจเป็นเพราะรูปแบบการเรียนการสอนที่เป็นอยู่ในปัจจุบันยึดแนวคิดแบบตะวันตก ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแนวคิดแบบตะวันออก

ข้อเสนอแนะในการแก้ไขหรือลดข้อจำกัดในการผลักดันภูมิปัญญาสู่สถานศึกษา มีดังต่อไปนี้

1. ควรจัดทำเครือข่ายครูเพื่อร่วมกันจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยความร่วมมือของครูสถาบันการศึกษา และชาวบ้าน
2. การแก้ไขปัญหาต้องพิจารณาจากปัญหา ระดับประเทศเป็นหลัก
3. สถาบันการศึกษาควรให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร
4. ผู้นำท้องถิ่นควรมีจิตสำนึกต่อท้องถิ่น
5. ครูผู้สอนหรืออาจารย์ในสถานศึกษา

ควรมีโอกาสเข้าไปศึกษาชุมชนท้องถิ่นอย่างน้อยหนึ่งเดือนเพื่อให้เข้าใจท้องถิ่นบ้าง

6. สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาไม่ควรที่จะผลิตครูเพื่อออกสู่ตลาดการศึกษาในชุมชนเมืองเพียงอย่างเดียว แต่ควรผลิตเพื่อท้องถิ่นบ้าง

7. สถาบันการศึกษาในปัจจุบันยังคงใช้หลักสูตรการเรียนการสอนแบบเก่าซึ่งไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ควรปรับหลักสูตรที่มีความสอดคล้องกับท้องถิ่นและทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

8. ควรเปิดโอกาสด้านผลประโยชน์แก่ครูตามสิทธิ์ที่พึงได้รับด้านความดีความชอบ อันจะนำไปสู่การมีกำลังใจในการปฏิบัติงาน

9. ควรให้เด็กนักเรียนในสถานศึกษาเข้าถึงชุมชนอย่างแท้จริง โดยการนำเรื่องใกล้ตัวมาปรับใช้กับการเรียนการสอน

10. ครูต้องมีความเข้าใจท้องถิ่นอย่างแจ่มชัด และมีการผสมผสานภูมิปัญญาสากลเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่นและต้องบูรณาการความรู้กับภูมิปัญญาระดับต่างๆ อย่างหลากหลาย

กล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานั้นสามารถทำได้หลายลักษณะ แต่จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับชีวิตจริงของผู้เรียน ที่ขาดไม่ได้น่าจะเป็นภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งมีอยู่อย่างมากมายและหลากหลาย แต่ก็ยังไม่สามารถนำมาใช้ในระบบการศึกษาตามที่คาดหวังกัน อาจเป็นเพราะหลักสูตรการศึกษายังมุ่งเน้นเรื่องที่ไกลตัว และแยกออกจากชีวิตของผู้เรียน ครอบงำที่การศึกษาไทยยังไม่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้และภูมิปัญญาเหล่านั้นก็คงเป็นความรู้ที่เกิดแล้วก็สูญหายไปพร้อมกับครูภูมิปัญญา บทความนี้จึงขอสะท้อนข้อคิดว่า “สิ่งดีงามที่อยู่ใกล้ตัวเรามากจะมองไม่เห็นคุณค่าจนกว่าผู้อื่นนำไปใช้หรือสูญหายตายจาก”

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. 2543. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- _____. 2545. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- เพ็ญณี แนนทและถนอมวรรณ ประเสริฐเจริญสุข. 2546. “รายงานการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนระดับประถมศึกษาในเขตการศึกษา 9” ใน วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีที่ 27 ฉบับที่ 2 : กันยายน-พฤศจิกายน.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ปิ่นเกล้าการพิมพ์.
- สำราญ กงชะวัน และคณะ. 2547. “รายงานการวิจัยเรื่องการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา เขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดสงขลา”. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.

□ □ □ □ □ □ □ □